

45(07)
Г 79

1371/—

КИЇВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ ІНСТИТУТ
ім.М.П.ДРАГОМАНОВА

На правах рукопису

ГРЕБНИЦЬКИЙ Григорій Михайлович

ЛІНГВО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ
ФРАЗЕОЛОГІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В
СЕРЕДНІЙ ШКОЛІ

ІЗ.00.02 – методика викладання
/української мови /

А в т о р е ф е р а т
дисертації на здобуття вченого
ступеня кандидата педагогічних
наук

Григорій

Київ – 1992

НБ НПУ
імені М.П. Драгоманова

100310937

КИЇВСЬКИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
ІНСТИТУТ ім. О. М. ГОРЬКОГО
БІБЛІОТЕКА

Роботу виконано в Київському державному педагогічному інституті ім.М.П.Драгоманова.

- Науковий керівник - доктор філологічних наук,
професор М.Я.Плиш
- Офіційні опоненти: - доктор філологічних наук,
професор Л.С.Паламарчук
- кандидат педагогічних наук, старший
науковий співробітник Л.М.Симоненкова
- Провідна організація - Ніжинський державний педагогічний
інститут ім.М.В.Гоголя

Захист відбудеться " _____ " _____ 1992 р. о 15-ій
годині на засіданні спеціалізованої ради в Київському державному
педагогічному інституті ім.М.П.Драгоманова /252030, м.Київ, 30,
вул.Пирогова, 9/.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Київського
державного педагогічного інституту ім.М.П.Драгоманова.

Автореферат розісланий " _____ " _____ 1992 р.

Вчений секретар
спеціалізованої ради

П.П.Хропко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Актуальність дослідження. Сучасний етап, позначений відродженням національної самосвідомості українського народу, його національної культури й мови, стимулює до пошуку більш ефективного педагогічного впливу на особистість школяра через вивчення й засвоєння рідної мови як засобу пізнання світу і здобування освіти. Оскільки мова є вираженням національного характеру, звичаїв та історії народу, то вивчення її сприяє також формуванню духовної культури підростаючого покоління. Кожне слово і вираз – це частка буття народу, тому в складному і багатогранному процесі становлення духовних цінностей особистості велика роль належить оволодінню фразеологічним багатством рідної мови.

У руслі сучасних завдань, що стоять перед учительством у зв'язку з уведенням у дію Закону про мови в Україні, слід розглядати проблему викладання української мови на якісно новому рівні, щоб забезпечити практичну спрямованість вивчення цього предмета, а відтак домогтися "всестороннього розвитку і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя"¹.

Вирішенню цих завдань сприятиме проведення фразеологічної роботи у процесі вивчення української мови в середній школі.

Програма з української мови для середньої загальноосвітньої школи передбачає вивчення вузького кола питань з фразеології: з'ясування поняття про фразеологізми, ознайомлення учнів з фразеологічним словником та з синтаксичною роллю в реченні.

Виходячи із завдань розвитку мовлення школярів, цього замало.

¹ Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки про мови в Українській РСР. – Укр. мова і літ. в школі, 1990, № 5, с. 3.

Вивчення фразеологічних одиниць як мовних засобів, необхідних для мовленнєвої реалізації, повинно включати також ознайомлення учнів з їх граматичною структурою, а особливо з осмисленням їх стилістичної і експресивної диференціації, уміння визначати смислове навантаження фразеологічних одиниць залежно від умов їх функціонування.

Однак у практиці роботи шкіл України ця проблема ще не стала предметом постійної уваги вчителів. Аналіз сучасного стану викладання і засвоєння учнями фразеології в школі свідчить, що більшість учнів не можуть розкрити значень фразеологізмів, перекручують їх структуру, не мають достатнього уявлення про основні фразеологічні поняття, не відчують стилістичного забарвлення фразеологізмів. У своїй продуктивній мовленнєвій діяльності учні рідко вживають фразеологічні звороти, а якщо і вживають, то роблять при цьому велику кількість мовленнєвих і граматичних помилок.

Аналіз методичної та педагогічної літератури попередніх десятиліть показує, що питання про вивчення стійких виразів були в полі зору українських методистів - І.О.Синиці, Г.М.Мукан, М.І.Дорошенка, Г.Р.Передрій, М.Г.Стельмаховича, М.П.Коломійця, В.Д.Ужченка та інших. Однак методичні дослідження мали розрізаний, епізодичний характер і здійснювалися здебільшого з опорою на власний педагогічний досвід без відповідного узагальнення. З-поміж методичних праць особіно стоїть монографія В.Д.Ужченка "Вивчення фразеології в середній школі", в якій розглядається широке коло питань щодо вивчення фразеології на уроках мови і літератури та в позаурочний час.

Незважаючи на певний досвід, здобутий методичною наукою, проблема вивчення фразеології на уроках української мови не була предметом спеціального дослідження.

Нерозробленість відповідного методичного забезпечення у цій ділянці роботи вчителя викликає значні труднощі.

Зростання соціальної ролі української мови, якому протидіє недостатній рівень обізнаності випускників загальноосвітньої школи з фразеологією, що негативно позначається на їх усному й писемному мовленні, а також відсутність спеціальних праць з проблеми фразеологічної роботи в школі обумовили вибір теми нашого дослідження та її актуальність.

Проблема дисертаційного дослідження полягає у з'ясуванні лінгво-методичних основ вивчення фразеології української мови в 6-7 класах загальноосвітньої школи та виявленні умов ефективного формування в учнів фразеологічних понять і відповідних умінь та навичок їх використання.

Об'єктом дослідження є процес вивчення фразеології на уроках української мови в 6-7 класах.

Предмет дослідження - система формування фразеологічних понять та відповідних умінь і навичок.

Мета дослідження полягає у розробці ефективної методики поетапного формування в учнів 6-7 класів фразеологічних понять, збагачення їх фразеологічного словника з подальшою мовленнєвою реалізацією.

У дослідженні перевірялась гіпотеза: ефективність засвоєння учнями 6-7 класів фразеології значно підвищиться за умови, якщо пропонуванa методика передбачатиме: 1/ засвоєння лексико-граматичної сутності фразеологічних одиниць; 2/ осмислення їх функціональних властивостей; 3/ формування на їх основі мовних і мовленнєвих умінь; 4/ враховуватиме принцип взаємозв'язку у викладанні мови і літератури.

Завдання дослідження:

1. Вивчити практику роботи над фразеологією на уроках української мови в 6-7 класах у діючій системі навчання загальноосвітньої школи.

2. З'ясувати причини низького рівня оволодіння учнями фразеологією української мови /індивідуально-психологічний, психолого-педагогічний і методичний фактори/.

3. Визначити лінгвістичні, психолого-педагогічні і методичні умови та методи і прийоми вивчення фразеслогії на уроках мови.

4. Розробити систему фразеологічної роботи з 6-7 класів; перевірити її ефективність.

Методологічною основою дослідження послужили положення матеріалістичної діалектики про суспільну природу мови і зв'язок її з мислительною діяльністю людини; концепція перебудови народної освіти в умовах відродження національної самосвідомості, спрямованої на різнобічний розвиток особистості та її мовленнєвої діяльності.

У процесі роботи використані методи дослідження: вивчення лінгвістичної, психолого-педагогічної і методичної літератури; аналіз шкільних програм і підручників; аналіз усних і письмових висловлювань /робіт/ учнів 6-7 класів; констатувачий зріз і дослідне навчання; спостереження за динамікою формування понять і відповідних умінь у процесі фразеологічної роботи за власним досвідом; вивчення досвіду провідних учителів української мови і літератури; теоретичний аналіз процесу навчання з фразеслогії за розробленою автором дисертації методичною системою; статистична обробка експериментальних даних.

Дослідження тривало три роки. У 1989 р. було проведено конс-

татурчий зріз, зроблено аналіз його результатів, здійснено пошук реальних можливостей проведення фразеологічної роботи під час вивчення лексики і морфології в 6-7 класах. Зрізовими роботами охоплено 570 учнів середніх загальноосвітніх шкіл м.Києва, Київської та Хмельницької областей.

Дослідне навчання здійснювалося протягом 1989-1991 навчальних років, у процесі якого апробувалася запропонована методична система. Педагогічним експериментом було охоплено одних і тих же учнів з 6-го до 7-го класу. Загальна кількість учасників експериментальної групи - 201 учень. Метою формуючого навчання було: перевірити доцільність і ефективність розробленої методичної системи.

Наукова новизна дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні системи фразеологічної роботи в 6-7 класах, яка узагальнено відображає зміст, методи викладання, форми педагогічного впливу на учнів і ступінь результативності їх навчання; уведено в науковий обіг і практику навчання параметри оптимізації процесу засвоєння, вироблення умінь і навичок з фразеології, визначено його структуру на лексичному і граматичному рівнях.

Теоретичне значення полягає у з'ясуванні лінгво-методичних основ вивчення фразеології в 6-7 класах; у цілісному, системному підході до роботи з фразеології на різних етапах викладання шкільного курсу української мови.

Розроблена автором система завдань і вправ передбачає формування теоретичних знань та практичних умінь і навичок з фразеології у єдності з формуванням базових знань, умінь і навичок з лексики і морфології; експериментально доведена ефективність запропонованої автором системи.

Практична значимість визначається можливістю використання ди-

сертаційного дослідження у роботі учителів-словесників загально-освітньої школи та викладачів педвузів.

На захист вноситься:

1. Наукове обґрунтування принципів та засобів їх реалізації, що забезпечили ефективність проведення фразеологічної роботи.

2. Методична система роботи з фразеології, прийоми і методи її організації з опором на міжпредметні зв'язки, спрямовані на формування в учнів фразеологічних понять, збагачення їх словника, практичне використання фразеологічного матеріалу у різних мовленнєвих ситуаціях.

Апробація запропонованої методичної системи здійснювалася під час експериментального навчання в школах м. Києва, Київської та Умельницької областей; на заняттях з курсу методики викладання української мови на філологічному факультеті Київського педінституту; на обласних і республіканських курсах підвищення кваліфікації вчителів-словесників; у виступах на звітно-наукових конференціях викладачів КДПІ ім. М. П. Драгоманова /1990, 1991/, на міжвузівських науково-практичних конференціях /Ніжин, 1990; Київ, 1991/.

СТРУКТУРА І ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків та списку використаної літератури.

У вступі обґрунтовується актуальність проблеми, визначаються об'єкт, предмет, мета, гіпотеза, завдання і методи дослідження; формулюються положення, що вносяться на захист.

У першому розділі "Теоретичне обґрунтування фразеологічних одиниць та їх основних властивостей" розглядаються ті аспекти фраземного складу мови, які мають безпосереднє відношення до обраної теми: зв'язування системи фразем як структурно і семантично відтворених сполучень слів, що є предметом вивчення фразеології, і визначення

місця її у загальній системі науки про мову.

Важливі аспекти вивчення фразеології - це з'ясування фраземно-семантичної структури фразеологічних одиниць і принципів їх виділення та класифікації /структурно-граматичний і функціональний аспекти/; розкриття синонімічних зв'язків фразеологізму і слова, омонімічних і антонімічних відношень /семантичний аспект/; з'ясування стилістичної диференціації фразеологізмів та їх експресивно-емоційного забарвлення тощо.

Розробка теоретичних засад змусила проаналізувати прагматичні цінності концепцій і обґрунтувати позиції автора стосовно розуміння диференційних ознак фразем, оскільки аналіз їх граматичних особливостей можна проводити по-різному, на основі неоднакових підходів до визначення обсягу фразеології.

Більшість учених одностайні у визначенні диференційних ознак фразеологічних одиниць - ідіом, проте спостерігається розбіжність у поглядах мовознавців на обсяг фразеології і класифікацію різноманітного фразеологічного матеріалу.

Вітчизняні мовознавці В.В.Виноградов, Л.А.Булаховський, В.Л.Архангельський, Б.О.Ларін, Л.Г.Скрипник, Л.І.Колемієць, Г.М.Удовиченко, М.М.Шанський, С.Г.Гаврин, О.І.Молотков, М.Т.Таргієв та інші запропонували ряд класифікацій фразеологічних одиниць: семантичну, функціональну, граматичну, структурну, генетичну. Кожна класифікаційна схема по-своєму допомагає з'ясувати природу фразеологічних одиниць, охарактеризувати особливості їх функціонування і еволюції у мовній системі. Кожна класифікація заслуговує на увагу при вивченні фразеологічних одиниць у школі.

У нашому дослідженні /слідом за Л.Г.Скрипник/ виділяється два основних граматико-структурних класи стійких словосполучень.

І. Фразеологічні одиниці - словосполучення, семантико-струк-

турноособл.віств яких є співвіднесеність з окремим словом і функціонування в ролі члена речення. Цей різновид фразеологічних одиниць має загальну назву "лексичні ідіоми" /біла ворона; обіцяти золоті гори; у поті чола/.

2. Фразеологічні одиниці – фрази, що мають організацію простих або складних речень / Гора з плечей зваллася; На віку – як на довгій ниві; Буде і на нашій вулиці свято; У нас нема зерна неправди за собою /.

Виходячи з цих ознак, виділяються : а/ фразеологізми, значення яких не залежить від значення компонентів, що входять до їх складу; б/ фразеологізми, значення яких безпосередньо складаються із значень кожного компонента.

До останніх відносимо і прислів'я, приказки, крилаті вирази, а також фразеологізми-терміни.

Терміни "фразеологічна одиниця" /с/ , "фразеологічний вворот" "фразеологізм" розуміються як ідентичні поняття.

Такий підхід до визначення обсягу фразеології вважаємо виправданим, оскільки ідіоми, прислів'я, приказки, крилаті вирази тощо володіють усією повнотою формально-змістових і функціональних фразеологічних ознак. Разом з тим названі класи фразеологічних одиниць є найоптимальнішою й найреальнішою базою для розробки методики вивчення фразеології в школі, засвоєння якої ґрунтується на розумінні семантичної і синтаксичної специфіки¹ фразеологічних одиниць.

Таке розуміння і підходи до проблеми обсягу фразеології ґрунтуються на концепції М.А.Булаховського, В.Л.Архангельського, яка¹ Методика вивчення української мови в школі /О.М.Беляєв, В.Я.Мельничайко, М.І.Пентилук і ін.: Носіоник для вчителів. – Київ: Рад. шк., 1987– 246.

знайшла своє продовження в роботах Л.Г.Скрипник, Ф.Ц.Медведєва, М.М.Шанського, Л.І.Ройзензона та інших.

Відповідно до цієї концепції, фразеологізми – стійкі, відтворені в готовому вигляді сполуки, що складаються з двох і більше нарізно оформлених компонентів, граматично організованих за моделлю словосполучення чи речення.

Зазначимо, однак, що такий підхід до визначення фраземи як особливої одиниці мови / а відтак і до обсягу фразеології / не зовсім відповідає лінгвістичній концепції авторів існуючих шкільних підручників з української мови, де розглядається специфіка тільки тих фразеологізмів, які співвідносні зі словом – номінативно-експресивною одиницею мови.

Як і кожний семантично значимий мовний елемент, фразеологізм виконує у мові певні функції. Фразеологічні одиниці, крім основної функції – номінативної для словосполучень і комунікативної для речень, – набувають додаткових функцій, які збагачують мову і полегшують користування нею.

Фразеологізми по суті є інтенсифікованим засобом мовлення. Вони передають інформацію не тільки про позначувані ними елементи дійсності і про пристовування семантичного типу їх значення до виконання тої чи іншої комунікативної ролі, а й про ставлення мовця до позначуваної дійсності. Отже, на процес мовлення помітно впливають їх додаткові функції:

- 1/ роблять повідомлення образно-виразнішим ;
- 2/ надають йому емоціонально-експресивної тональності;
- 3/ сприяють нарощенню підтекстового смислу;
- 4/ збагачують мову і мовлення цінними узагальнюючими сен-теціями, настановами, повчаннями, заснованими на багатому життє-вому досвіді;

5/ забезпечують термінологічну точність мови. С.Г.Гаврин вважає, що для вивчення фразеології в школі особливо важливо розкрити для учнів перші три функції¹.

Робота над фразеологізмами /особливо у плані актуалізації набутих знань / передбачає розуміння стилістичної диференціації фразеологічного матеріалу, що зумовлено передусім стилістичними потребами мовлення. У зв'язку з цим у дослідженні наголошено на необхідності враховувати і чітко розрізняти функціонально-стильову приналежність фразеологічних одиниць і власне стилістичну.

Засвоєння функціонально-стильової приналежності фразеологізмів ґрунтується на аналізі специфічного використання їх, а також закріпленості за відповідними стилями мови.

Власне стилістична приналежність фразеологічних одиниць розуміється як закріпленість вживання фразеологізму у певній сфері мовлення, враховуючи його жанрову специфіку та "оцінно-експресивні особливості, яких набувають фразеологізми внаслідок переважаючого або навіть виняткового їх використання в тих, а не в інших сферах і галузях людського спілкування".²

І хоч стилістична диференціація фразеологізмів проявляється не завжди достатньо послідовно /функціонально-стильова забарвлення переплітається з емоційно-експресивним і ситуативно-стилістичним/, проте вони тісно пов'язані між собою, постійно взаємодіють, зумовлюють одне одного.

Проведення фразеологічної роботи вимагає системності, належної уваги до смислової і формальної організації фразем, яким, по-

¹ Гаврин С.Г. Изучение фразеологии русского языка в школе. - М.: Учпедгиз, 1963. - с. 27.

² Ахманова О.С. Очерки по общей и русской лексикологии. - М.: Учпедгиз, 1957, с. 242.

дібно до слова, властива багатозначність, омонімія, синонімія, антонімія. Необхідність всебічного вивчення фразеологічного матеріалу зумовлена в першу чергу зростаючою роллю системних чинників у процесі розвитку мови та її удосконалення.

Психологічний механізм пізнання фразеологізму ґрунтується на співвіднесеності і словом, тому у дослідженні враховуються і спільні для них ознаки – багатозначність, синонімія, антонімія. Разом з тим у вивченні етимологічного значення фразеологізму необхідно спиратися і на поняття словосполучення, враховуючи специфічні ознаки в структурі стійких і вільних словосполучень.

У II розділі дисертації "Питання фразеології в теорії і практиці навчання мови в школі" розглядається стан досліджуваної проблеми в педагогічній практиці. У зв'язку з цим аналізується навчально-методична література, програма та підручники з української мови, методичні посібники, стан засвоєння учнями 6–7 класів фразеологізмів на сучасному етапі. Аналіз навчальної і науково-методичної літератури засвідчив, що розробка окремих питань фразеології мала місце ще в дореволюційній методичці.

Окремих питань цієї проблеми торкалися методисти минулого століття Ф.І.Буслаєв, О.О.Потебня, І.І.Срезневський, К.Д.Ушинський та інші.

У радянський період ця проблема розробляється більш ґрунтовно. Особливе значення для розвитку методики фразеології мали праці С.І.Абакумова, М.О.Рибникової, С.Х.Чавдарова, В.І.Масальського, І.О.Синиці, С.Г.Гаврина, О.В.Текучова, М.Г.Баранова, М.Г.Стельмаховича, М.І.Пентилук.

Наслідки розробки методичних питань фразеології знайшли своє відображення в шкільних програмах і підручниках. В той же час аналіз підручників і навчальних посібників з української мови зас-

відчує, що у викладанні фразеології в школі відсутній системний підхід до вивчення фразеології та органічний зв'язок фразеологічної роботи з розвитком мовленнєвої практики учнів. У дисертації сформульовано пропозиції, спрямовані на подальше удосконалення цієї роботи.

Констатуючий зріз з проблеми дослідження проводився в кінці 1988-1989 навчального року в 6-7 класах шкіл з українською і російською мовами навчання.

Метод експерименту було:

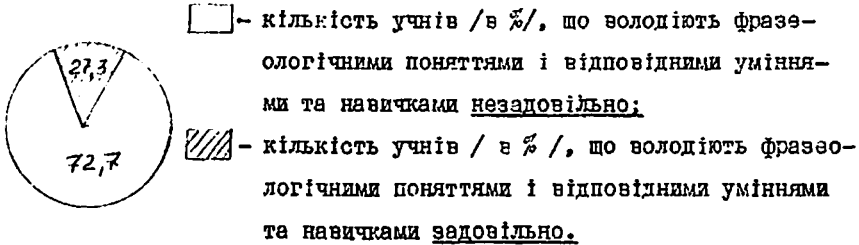
- 1/ з'ясування традиційного методичного забезпечення в шкільному курсі вивчення фразеологічних понять, їх ознак, зв'язків;
- 2/ створення на ґрунті традиційної методики бази для теоретичного узагальнення одержаних знань з метою наступної мовленнєвої реалізації.

Виходячи з цього, учням, що брали участь в експерименті, було запропоновано кілька завдань, які умовно можна поділити на дві групи.

Завдання першої групи повинні були виявити рівень опанування учнями знань аналітичного характеру: ступінь усвідомлення поняття "фразеологічний зворот", вміння відрізнити його від інших словосполучень, пояснювати значення фразеологізмів, визначати їх синтаксичну роль, добирати відповідники з російської мови.

Завдання другої групи спрямовані на вияв сформованості умінь конструктивного характеру: визначати стилістичну приналежність фразеологізмів, їх функціональні особливості, добирати лексичні і фразеологічні синоніми, вводити фразеологізми в текст, створювати власний текст. Статистична обробка даних констатуючого зрізу показала, що загальний рівень володіння учнями 6-7 класів фразеологічними поняттями та відповідними вміннями і навичками виявився

досить низьким, про що свідчить діаграма I.

Якісний аналіз результатів виконаних учнями робіт дозволив зробити такі висновки:

1/ поняття про фразеологічні одиниці для учнів 6-7 класів в цілому доступне, хоча недостатньо усвідомлене;

2/ значні труднощі виникають у школярів під час виділення фразеологізмів з тексту, характеристики їх ознак/в кращому разі роблять це описово /, у тлумаченні значень фразеологізмів та визначенні їх синтаксичної ролі в реченні, у доборі до стійких сполук синонімів та з'ясуванні відмінності у семантико-стилістичному значенні, їх експресивно-емоційному забарвленні;

3/ відсутність необхідних знань в учнів з фразеології негативно позначається на рівні розвитку їх умінь мовленнєвого характеру;

4/ у більшості випадків, виконуючи завдання констатуючого зрізу, учні 7-х класів показали нижчі результати, ніж шестикласники, що пояснюється, насамперед, відсутністю в шкільному курсі мови цілеспрямованої роботи з фразеології та чіткої системи вправ, недооцінкою стилістики.

У III розділі дисертації "Система роботи з фразеології на уроках української мови в 6-7 класах" розкрито мету, завдання, зміст і послідовність роботи над стійкими сполученнями слів, охарактеризовано принципи, методи і прийоми їх вивчення, а також розглянуто типи і види

фразеологічних вправ і завдань, визначено критерії добору та обсяг дидактичного матеріалу; проаналізовано результативність пропонуваної системи.

У зв'язку з тим, що на засвоєння основних понять і розвиток умінь з фразеології в школі, як правило, відводиться 1-2 уроки, практичне оволодіння лексико-граматичними і функціональними властивостями фразеологізмів учнями 6-7 класів відбувається під час опрацювання лексичних і граматичних тем, а також на уроках з розвитку мовлення.

Доцільність найширшого застосування роботи над фразеологізмами у зв'язку з вивченням лексики і граматики зумовлена тим, що ці розділи дають найбільш повне уявлення про мову і її системну організацію. Під час вивчення лексичних і граматичних тем використання фразеологізмів пропонується, насамперед, там, де вони за своїми мовними якостями є найбільш ефективними або є важливими з погляду написань.

В організації роботи по формуванню фразеологічних понять і відповідних умінь та навичок виходили з основних загальнодидактичних принципів /науковості, систематичності, наступності, перспективності, зв'язку теорії з практикою, наочності, свідомості, доступності викладу/ та спеціальних принципів /позамовного, лексико-граматичного, семантичного і діячного/, які було уточнено й конкретизовано.

Нід час розробки системи фразеологічної роботи визначено фразеологічний мінімум. У дослідженні він розглядається як нижня межа засвоєння навчального матеріалу з фразеології. Встановлений обсяг фразеологізмів для навчального експерименту в 6-7 класах в основному відповідає кількості /близько 450 одиниць/, яку називають сучасні дослідники проблеми мінімізації фразеологічного

матеріалу /О.А.Бистрова, О.П.Окунев, М.М.Шановський та ін./.

У дослідженні розроблено основні групи і види фразеологічних завдань, які значною мірою сприяють практичному засвоєнню і фразеологічних явищ /умінь, навичок/, і лексичних та граматичних:

1/ власне фразеологічні: значення фразеологічної одиниці, її ознаки, будова; явища полісемії, синонімії, антонімії та інше.

2/ комбіновані: фразеолого-лексичні, фразеолого-граматичні та фразеолого-стилістичні – фразеологічні явища засвоюються на основі взаємозв'язку з вивчуваною темою лексичного, граматичного чи іншого характеру.

У дисертації описані способи використання вправ і завдань відповідно до зазначеної класифікації.

Досліддя навчання проводилось поетапно.

На I-ому етапі здійснювалась дотеретична підготовка до сприйняття фразеологічних одиниць. Вивчуване мовне явище спостерігалось, засвожвалось чи закріплювалось на дидактичному матеріалі прислів'їв та приказок, що дозволило водночас поповнювати фразеологічний словник учнів, розкривати багатство рідної мови.

На II-ому етапі формувалися поняття про фразеологічний зворот та його суттєві ознаки, схожі лексичні і фразеологічні системні зв'язки та відношення; джерела та стилістичні особливості фразеологізмів; вироблялись уміння правильно і доцільно використовувати фразеологічні одиниці у мовленні.

На III-ому етапі закріплювалися і поглиблювалися знання про семантико-граматичні властивості фразеологізмів, розвивалися і вдосконалювалися комунікативні уміння їх використання.

У процесі дослідного навчання здійснювалися міжпредметні зв'язки, зокрема з літературою. Використання літературно-художніх

творів /спостережень над мовою, роллю стійких словосполучень то-що/ як опори для вивчення фразеології сприяє збагаченню і вдосконаленню мови учнів, виробленню умінь орієнтуватися в мовних явищах, поглибленому осмисленню художніх текстів як явища мистецтва.

Найбільш ефективними для досягнення поставленої мети стали методи: зв'язного викладу матеріалу, що включає пояснення, спостереження та аналіз мовних явищ, а також метод вправ.

Під час дослідного навчання визначилися прийоми, які дали можливість максимально реалізувати запропоновану систему: порівняння і зіставлення лексичних і фразеологічних явищ, розгорнутий опис фразеологізмів; застосування фразеологічних словників і збірок; зв'язування походження народних виразів; лінгвостилістичний експеримент, добір і групування тих або інших виразів; конструювання словосполучень, речень.

Ефективність розробленої методики перевірялася шляхом зв'язування ступеня вироблення в учнів умінь і навичок аналітичного, конструктивного та творчого характеру. Характер підсумкових завдань, що їх виконували учні 7-х експериментальних і контрольних класів, був аналогічний тим, які пропонувалися під час констатувального зрізу.

Важливо зазначити, що використаний у процесі вивчення української мови різноманітний фразеологічний матеріал сприяв тому, що школярі активно й свідомо сприймали поставлені перед ними завдання і успішно виконували їх.

Таблиця наочно демонструє показники сформованості в учнів експериментальних і контрольних класів умінь і навичок аналітичного, конструктивного та творчого характеру.

Показники сформованості умінь та навичок
з фразеології

Види фразеологічних умінь та навичок	Кількість учнів / в %/, що володіють названими видами умінь та навичок	
	Експериментальні класи	Контрольні класи
- відшукали і виписали фразеологізми з тексту	72,0	42,3
- правильно пояснили значення фразеологізмів	71,0	48,2
- правильно визначили синтаксичну роль фразеологізмів у реченнях	70,9	36,8
- замінили розгорнуті словосполучення фразеологізмами	72,2	23,2
- дібрали тематичні фразеологізми	83,1	41,6
- правильно склали речення з фразеологізмами	62,6	13,2
- правильно використали фразеологізми у письмовому переказі	86,6	44,0

Отже, порівняльний аналіз письмових зрізових робіт учнів експериментальних і контрольних класів засвідчив, що застосування ефективних методів і прийомів для опанування фразеологічних явищ, системи різних видів мовних і мовленнєвих завдань, сучасних навчальних засобів забезпечили позитивні результати дослідиного навчання і дозволили учням експериментальних класів успішніше засвоїти елементарні фразеологічні поняття, збагатити свій словник значною кількістю фразеологізмів, оволодіти відповідними мовними і мовленнєвими вміннями.

Результати дослідження дозволяють зробити такі загальні висновки:

Система роботи забезпечує збагачення фразеологічного запасу шклярів, засвоєння теоретичних відомостей про фразеологічні одиниці, уміння дібрати потрібний фразеологізм, виявити його етимологічне і актуальне значення та відтінки, осмислити емоційне забарвлення, стилістичну приналежність.

Використаний у процесі навчання дидактичний фразеологічний матеріал цілком доступний для учнів 6-7 класів.

Пропонована система вправ і завдань для засвоєння фразеології розрахована на творчий підхід до вивчуваного матеріалу, накреслює головні віхи, орієнтує на які, вчитель зможе послідовно проводити фразеологічну роботу, розуміючи її цілісність і перспективність.

Ефективність фразеологічної роботи значною мірою посилюється в результаті здійснення міжпредметних зв'язків, зокрема з літературою.

Вивчення фразеології матиме позитивні наслідки, якщо навчання буде послідовним і систематичним, формування мовних і мовленнєвих умінь буде ґрунтуватися на засвоєнні як лексико-граматичної сутності стійких виразів, так і їх функціональних властивостей.

Проведене дослідження не претендує на вичерпність у висвітленні всіх аспектів проблеми. Подальшому вивченню підлягають питання фразеологічної роботи в процесі опанування учнями синтаксису, а також удосконалення міжпредметних зв'язків у плані літературного і лінгвостилістичного аналізу художнього тексту.

Основний зміст виконаного дослідження відображено в таких публікаціях автора:

І. Методичні рекомендації з питань вивчення фразеології української мови в середній школі /у співавторстві/. - Ніжин, 1989. -

2. Фразеологічні творення, крилаті вислови - лінгводидактична основа забезпечення міжпредметних зв'язків при вивченні морфології в школі // Проблеми вдосконалення викладання української мови в школі: Тези доповідей республіканської науково-практичної конференції. - Ніжин, 1990. - с. 44-45.

3. Вивчення фразеології в школі - важливий фактор формування національної самосвідомості школярів // Проблеми викладання шкільного курсу мови: Тези міжвузівської наукової конференції. - КДПІ, 1992 /прийнято до друку/.

4. Міжпредметні зв'язки як дидактична умова підвищення якості знань учнів з фразеології // Методика викладання української мови і літератури: Республіканський науково-методичний збірник. - К.: Рад.школа, 1992 /прийнято до друку/.

Підписано до друку 05.03.1992р. Об'єм 1, С. формат 50х84 1/16.

Друк офсетний. Тир. 100. Зав. 157. Безплатно.

ДОД КДПІ ім. Драгоманова, Київ, Пирогова, 9.